

(بررسی اهداف میراث فرهنگی درسند تحول بنیادین و مقایسه آن با اهداف کلی برنامه درسی کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی)

نویسنده: سیده الناز مستشیری

کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران، ایران، مدیر عامل و مجری طرح
ایده محوری شرکت کهکشان یادگیری مرکز رشد واحد های فناور سمنان پارک علم و فناوری استان سمنان، مدرس
دانشگاه پیام نور سمنان، آدرس پست الکترونیک (m5mostashiri@yahoo.com)

چکیده:

این پژوهش به منظور بررسی هدفهای میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین و مقایسه آن با اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی انجام گرفته و از آنجایی که میراث فرهنگی نقش مهمی در تعادل فرهنگی هر کشور دارد در این مقاله سعی شده به جایگاه میراث فرهنگی و اهمیت آن در کتاب سند تحول بنیادین به عنوان نقشه راهی برای تحقق اهداف و مقایسه آن با هدفهای مرتبط با میراث فرهنگی کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی پردازد. روش مورد استفاده کیفی بوده و از روش برودی و به کارگیری جداول استفاده شده است. جامعه اصلی در این پژوهش مطالب مرتبط با میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین بوده و از ابزار جامعه اهداف کتاب اجتماعی دوره ابتدایی استفاده شده است. در بررسی کتاب سند تحول مشخص شد که درباره میراث فرهنگی مطالب مفیدی ذکر شده است. و در مقایسه و میزان تحقق اهداف میراث فرهنگی سند تحول در کتاب مطالعات اجتماعی باید گفت که در بعد هدفهای شناختی و دانشی به خوبی توانسته از عهده ی این امر مهم برآید ولی در بعد های نگرشی و ارزشی و مهارت های کاوشگری میزان تحقق این اهداف کمرنگ تر ذکر شده است..

واژه های کلیدی: سند تحول بنیادین، مطالعات اجتماعی، میراث فرهنگی، اهداف دوره ابتدایی، راهنمای تدریس (معلم)

Article title:

consideration of our cultural heritage in basic fundamental changes and comparing it with general targets programme in training books of social studies about the elementary courses

Elnaz, Mostashiri

Department of Educational Sciences, University of Allame Tabatabai, Tehran, Iran
(Email: m5mostashiri@yahoo.com)

Abstract:

This research inspection for surveying the cultural heritage targets in basic fundamental changes and comparing it with general targets in teaching books of social studies about the elementary courses. since cultural heritage plays an important role to equilibrate of culture in every country, we tried in this article to play close attention to cultural heritage place and its importance in basic fundamental documentation as a road map for achievement & the targets and comparing it with related target in social studies book about cultural heritages.

The utilization way will be Qualitative and we use the way of Brody in our lists. in this research the main society, connected subsets within cultural heritage in basic fundamental document and also we used elementary social books of targets tools. surveying the book of fundamental changes, we recognized that we will find fruitful subjects about cultural heritages. in comparing the amount and fulfillment cultural heritage document in the social studies book, we will say in recognition dimension and also in learning, it can do its role properly, but in observation and usefulness, and investigation degree, achievements to this targets, declared more weak.

Keywords: *Basic Fundamental document, social studies, cultural heritage, targets elementary course, teaching guide (teacher)*

هر جامعه ای معمولاً بر اصالت و هویت فرهنگی خود تاکید و می کوشد که با قدرت و غرور مشخصه های این هویت را زنده نگه دارد (روح الامینی، ۱۳۶۸، ص ۱۱۱). سرزمین پهناور ایران دارای تمدن های باستانی بی شمار و آثار با ارزش هنری فراوان است و همگی آنها میراث فرهنگی بس گرانقدر میهن عزیزمان به شمار می رود. حائری، عبدالهادی، ۱۳۵۹، ص ۱). ما هر کجا که می خواهیم برویم اول باید ببینیم که در تاریخ چه بوده ایم، چگونه بوده ایم و چگونه به اینجایی که هستیم رسیده ایم (افروغ، ۱۳۸۰، ص ۹). آموزش و پرورش، وظیفه دارد تا نسل جدید را برای جامعه امروز آماده کند. (آقاجانی، ۱۳۸۱). در تهیه سند ملی تحول بنیادین آموزش و پرورش کوشش شده تا با الهام گیری از اسناد بالادستی و بهره گیری از ارزشهای بنیادین آنها و توجه به اهداف راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران، چشم انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی تبیین شود و این سند به عنوان مجموعه ای است که کتاب های درسی بر اساس آنها تهیه و تدوین می شود (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). اهداف کتاب درسی یا محتوای مکتوب آموزشی یکی از اساسی ترین منابع و مراجع یادگیری به حساب می آید، یکی از این کتاب ها، مطالعات اجتماعی است و این کتاب یک حوزه یادگیری اصلی و کلیدی به حساب می آید (به نقل از سازمان پژوهش و برنامه ریزی، ۱۳۹۱).

بیان مسئله:

طبیعی است که بقای جامعه به بقا و دوام فرهنگی و ارتباط فرهنگ بستگی دارد و این جز از راه انتقال معارف و ارزشها و میراث های فرهنگی به نسل جدید میسر نیست. بنابراین مطالعه دقیق و برنامه ریزی مناسب در این زمینه برای آموزش و تقویت این امر به خصوص در دوره ابتدایی ضروری است. نظام آموزش و پرورش هر کشور، دارنده ی مجموعه ای از تدابیر سازمان یافته است که می تواند امکانات بالقوه آدمیان را بالفعل کند (حسینی نسب و دهقانی، ۱۳۸۷). از آنجایی که کتاب سند تحول بنیادین به عنوان یکی از مراجع، به منزله ی چند نظری بر تمامی سیاست گذاری ها و تصمیم گیری ها، برنامه ریزی های خرد و کلان آموزش و پرورش سایه افکنده و در دوره ابتدایی یکی از مهمترین منبع و رسانه آموزشی، کتاب های درسی از جمله کتاب مطالعات اجتماعی که در اختیار کودکان دوره ابتدایی قرار می گیرد، تا چه میزان توانسته است در انتقال میراث فرهنگی نقش داشته باشند. موفقیت در این زمینه مستلزم هدف گذاری مناسب و کارآیی هدف است، بنابراین اهداف کتاب سند تحول در زمینه میراث فرهنگی و میزان تحقق این اهداف در دوره ابتدایی از جمله کتاب مطالعات اجتماعی پراهمیت ترین موضوع برای انتقال میراث فرهنگی است.

ضرورت انجام پژوهش:

آموزش و پرورش سازمانی است که وظیفه فرهنگ پذیری و جامعه پذیری را بر عهده دارد (صافی، ۱۳۸۳، ص ۷). لذا یکی از اهداف مهم نظام آموزش و پرورش هدف فرهنگی است که شامل حفظ فرهنگ، میراث فرهنگی و تداوم بقای آن می باشد (صافی، ۱۳۸۳). که این موارد ضرورت پژوهش حاضر را درباره ی میزان توجه به میراث فرهنگی و اهداف آن در کتاب سند تحول به عنوان یکی از اسناد نظام آموزشی کشور و میزان تحقق این اهداف در کتاب مطالعات اجتماعی را مشخص نماید. نتایج حاصل از پژوهش حاضر را افراد و گروهها و سازمانهای زیر در زمینه نظری و کاربردی می توانند مورد استفاده قرار دهند.

1. استفاده از مبنای نظری پژوهش درباره توجه به میراث فرهنگی کشور در کتاب سند تحول.
  2. دستیابی به میزان تحقق اهداف سند تحول در اهداف کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی.
  3. استفاده از نتایج و توصیه های کاربردی توسط دست اندر کاران تهیه و تالیف کتاب های مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی.
- هدف کلی: بررسی اهداف میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین و مقایسه و میزان تحقق آن با اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی.

اهداف جزئی:

1. تبیین و تحلیل اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در حوزه میراث فرهنگی.
2. تبیین اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی.
3. تعیین میزان تحقق اهداف میراث فرهنگی کتاب سند تحول بنیادین در اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی.

سوالات پژوهشی:

1. اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در حوزه میراث فرهنگی چیست؟
  2. اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی چیست؟
  3. آیا اهداف میراث فرهنگی کتاب سند تحول بنیادین با اهداف کتاب مطالعات اجتماعی مطابقت دارد یا خیر؟
- تعریف نظری متغیرها:** در اینجا اهداف میراث فرهنگی سند تحول بنیادین متغیر مستقل و اهداف کتب اجتماعی دوره ابتدایی متغیر وابسته است.

1. میراث فرهنگی: عبارت است از هر آن چیزی که هر نسل به ارث می گذارد و به نسل بعد انتقال می دهد (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، 1388).
2. سند تحول بنیادین: بیانیه مأموریت، چشم انداز، هدفها و راهبردهای کلان، هدفهای عملیاتی، راهکارها و چارچوب نهادی و نظام اجرایی است (وزارت آموزش و پرورش ابتدایی، 1391).
3. هدف: موقعیتی که می خواهیم به آن برسیم و به همین منظور روش و وسایلی انتخاب می شوند تا با استفاده از آنها بتوان به هدف دست یافت (نوریان، 1390، ص 62).
4. مطالعات اجتماعی: یک حوزه یادگیری بین رشته ای است که از مفاهیم رشته های علمی و مطالعات مختلف بهره می گیرد (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، 1391).
5. دوره ابتدایی: این دوره با اسامی گوناگون مطرح شده است. و هر چه در این دوره آموخته می شود، جنبه ی عام دارد (صافی، 1388، ص 40).
6. کتاب معلم (راهنمای تدریس): این کتاب به معلمان کمک می کند تا فرایندهای یاددهی - یادگیری را به نحو مطلوب تر سازماندهی کند (سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، 1391).

تعریف عملیاتی متغیر:

1. میراث فرهنگی: شامل کلیه دستاوردهای فرهنگی در بعد مادی و غیر مادی و مکتوب در اهداف کتاب سند تحول و کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی.

2. دوره ابتدایی: در این پژوهش دوره سوم، چهارم، پنجم، ششم که کتاب مطالعات اجتماعی را دارند، شامل می شود.

3. مطالعات اجتماعی: هدفهای کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی که محتوا بر اساس آنها تعیین می شود.

4. سند تحول بنیادین: در این پژوهش شامل مباحث مربوط به میراث فرهنگی و اهداف در حوزه میراث فرهنگی.

5. هدفها: هدفهای میراث فرهنگی در کتاب سند تحول و هدف های کتاب های اجتماعی در دوره ابتدایی.

6. کتاب معلم (راهنمای تدریس): در این پژوهش منظور کتاب معلم مطالعات اجتماعی می باشد.

روش پژوهش: روش تحقیق مقایسه ای مورد استفاده قرار گرفته است. طبق الگوی جورج بردی¹ انجام می شود.

ابزار گرد آوری دادهها: کتاب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، راهنمای تدریس کتاب مطالعات اجتماعی، راهنمای درسی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی ومقالات پژوهشی، پایان نامه ها، کتب، نشریات، فصلنامه ها.

روش گردآوری داده ها: این پژوهش به بررسی مقایسه ی اهداف میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین با اهداف کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی با استفاده از جداول می پردازد، نیز سعی شده اهداف میراث فرهنگی کتاب سند تحول بنیادین و اهداف میراث فرهنگی کتاب مطالعات اجتماعی بر اساس اطلاعات کتابخانه ای و استفاده از سایت های گوناگون آموزشی، توصیف و تفسیر شود و به منظور بهره گیری از جنبه های مختلف آن، ارائه راهکارهای مطلوب مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرد.

جامعه آماری و روش نمونه گیری:

اهداف میراث فرهنگی سند تحول بنیادین و نمونه آماری اهداف کلی کتاب مطالعات اجتماعی پایه های سوم، چهارم، پنجم و ششم می باشد که در راهنمای تدریس معلم در دوره ابتدایی و راهنمای درسی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی آمده است.

شیوه تجزیه و تحلیل داده ها:

روش ارائه شده توسط برودی مناسب ترین روش برای مطالعات مقایسه ای و تطبیقی است. این روش چهار مرحله دارد شامل: 1. مرحله توصیف، 2. مرحله تفسیر، 3. مرحله همجواری، 4. مرحله مقایسه؛ لذا در تحقیق از این چهار مرحله پیروی شده است.

یافته های پژوهش:

پاسخ به سوال پژوهشی شماره 1: با بررسی کتاب مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران مطالب زیر استخراج گردید:

1. مرحله توصیف: اولین اصول و سیاستهای حاکم بر تهیه و تدوین فلسفه تربیت را می توان چنین برشمرد: در این سند (اصالت و فرهنگ و تربیت) مفروض دانسته شده است زیرا به رغم دادوستد فرهنگ و تربیت و سایر سیستم های اجتماعی، تقدم و اصالت با نظام های معرفتی و تربیتی و فرهنگی است و تربیت سرچشمه همه ی تحولات در همه ی ساحت ها است و بر همه آنها سایه افکنده است (ص 17).

نگاه تمدنی: یکی از ویژگی های اسلام و گفتمان انقلاب اسلامی رویکر تمدنی مستلزم انعکاس اندیشه الهی و اسلامی و انقلابی در همه لایه و ساحت های معرفتی و ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی است (ص 18). ارزشها انواع مختلفی دارند و به شکل

¹ George Brody

غایت اصیل زندگی آدمی - یعنی قرب الله^۱ ارتباط دارند. که یکی از این مراتب زیبایی شناختی و هنری است (ص 90 و 91). یکی از ابعاد رسیدن به حیات طیبه شان زیبایی شناختی و هنری ناظر به فعالیت قوه تخیل و بهره مندی از عواطف و احساسات و ذوق زیبایی شناختی و خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزشهای هنری است (ص 96). از مهمترین مظاهر توجه به جنبه اجتماعی تربیت در این کتاب گسترش و ارتقای تجارب متراکم بشری است (ص 144). یکی از جهات اهمیت و ضرورت تربیت این است که در هر جامعه در جهت بقا و پیشرفت پایدار خود در طول زمان باید ساز و کارهای مناسب را برای انتقال تداوم و تعالی فرهنگ خود نیز فراهم کند (ص 149). در قسمت اهداف ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی بازشناسی فرهنگ و تمدن اسلامی همراه با توجه به نیازهای حال و آینده جامعه و تلاش جهت تحقق امت واحده ی اسلامی بر اساس نظام معیار اسلامی است (ص 155 و 156). یکی از عوامل موثر در امر تربیت طیف وسیعی از نهاد ها و سازمانها و ارگانها و گروه های رسمی یا غیر رسمی فعال در جامعه است که از جمله این نهاد ها، نهاد فرهنگ است و دیگری نهاد هنر است که شامل مراکز هنری، موزه ها و فرهنگسراها می باشد (ص 170).

یکی از اصول تربیت توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی است و از این رو انتقال فرهنگ و ارتقای آن از کارکردهای اصلی جریان تربیت به شمار می آید. (ص 191). در اصول کلی تربیت رسمی تاکید بر فرهنگ اسلامی و ایرانی و زبان و ادب فارسی شده است. برخی از مصادیق این اصل شامل: تاکید بر استفاده از ذخایر زبان و ادب فارسی در همه سطوح تربیت و معرفی نهاد های فرهنگ و تمدن اسلامی ایران و توجه کردن به نقش برجسته آنها در برنامه درسی است (ص 275). یکی دیگر از موارد اصول کلی تربیت رسمی و غیر رسمی انسجام اجتماعی است شامل: سرزمین و قلمرو، دین و مذهب، زبان، حکومت و دولت، نژاد و قومیت، سنت ها و آیین ها، میراث فرهنگی، اسطوره ها و قهرمانان است (ص 275). بر اساس رویکرد ریالستی مدرسه نهادی است که رسالت اصلی آن توسعه بعد عقلانی یعنی انتقال دانش بشری و ایجاد مهارت های پژوهشی است (ص 292). یکی از الگوهای نظری ساحت های تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی است که در قسمت رویکرد آن به بهره گیری از میراث غنی و ارزشمند ادب پارسی برای توسعه و تعالی ارزشهای دینی و اخلاقی اشاره شده است (ص 300). در ساحت های تربیت اجتماعی و سیاسی به اصول توجه به میراث فرهنگی و تمدن اسلامی و ایرانی در راستای ایجاد هویت مشترک ایرانی و اسلامی مهم اشاره کرده است (ص 305). در ساحت زیبایی شناختی و هنری^۲ حدود قلمرو ی است که ساحت تربیت زیبایی شناختی و هنری بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی که ناظر بر رشد و قوه خیال و پرورش عواطف، احساسات و ذوق زیبایی شناختی متربیان است (ص 307). در کارکرد های مشترک^۳ نظام تربیت رسمی و عمومی یکی از موارد اشاره شده حفظ و ارزشیابی و تعالی میراث فرهنگی (اسلامی - ایرانی) و انتقال آن به نسل جوان می باشد (ص 340). یکی از

البته مراد از قرب به خداوند، نزدیکی زمانی و مکانی آدمی به حضرت حق نیست؛ بلکه مقصود از آن رابطه ای حقیقی بین خدا و^۱ انسان است (ص 91).

در این بخش از نتایج تحقیق رضایی (۱۳۸۷)، از مجموعه مطالعات نظری سند ملی آموزش و پرورش استفاده شده است.^۲

باشند (مبانی عمومی تربیت جریان در سهیم عوامل همه فعالیت محصول که است مطلوبی آثار مشترک های کارکرد از مقصود^۳ نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی، ص 340).

عمده ترین وظایف مدرسه صالح^۱، تدارک فرصت های تربیتی غنی با بهره گیری از فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی و ادب فارسی برای تقویت ارزشهای اصیل اخلاقی می باشد(ص 360).

در انواع تربیت بر اساس حیث یا شیون حیات آدمی، تربیت و زیبایی شناختی را ناظر بر رشد قوه خیال و پرورش عواطف و احساسات زیبایی شناختی می داند(ص 433).

2. مرحله تفسیر: با توجه به توصیف های ذکر شده موارد جدول زیر از مهمترین اهداف درباره میراث فرهنگی است:

جدول شماره 1: اهداف میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین

اهداف میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین
توان درک و تقدیر از موضوعات دارای زیبایی مادی و معنوی و قدردانی از آثار میراث فرهنگی.
توجه و حفظ و تعالی میراث فرهنگی در سطح ملی و جهانی بر اساس نظام معیار.
گسترش مفهوم فرهنگ چندین نهاد مهم وجود دارد که یکی از آنها مراکز هنری، موزه ها و فرهنگسرا ها می باشد.
انتقال میراث فرهنگی(ارزشها و گنجینه های معارف بشری) و ارتقای فرهنگ و تمدن اسلامی در تعامل با سایر فرهنگ ها.
بهره مندی مناسب از ذخایر ارزشمند فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی
آموزش مقتضیات محیط اجتماعی و شرایط تاریخی و جامعه یا دوران مختلف.
معرفی نماد های فرهنگ و تمدن اسلامی ایران و توجه دادن به نقش آنها.
بهره گیری از میراث غنی و ارزشمند ادب پارسی برای توسعه و تعالی ارزشهای دینی و اخلاقی.

سوال دوم پژوهش: اهداف کتاب مطالعات اجتماعی چیست؟

1. توصیف: در کتاب راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی مطالب زیر قابل بررسی است:

هدف اصلی از آموزش مطالعات اجتماعی، تربیت اجتماعی و پرورش شهروندان مومن و مسئول، آگاه و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی می باشد. لذا با توجه به هدف برنامه، پژوهش فرهنگ و تربیت و توسعه ی مهارت ها در اولویت قرار می گیرد و مفاهیم دانستنی های رشته ها و شاخه های علمی به عنوان بستری مناسب برای نیل به هدف فوق در نظر گرفته می شود (ص 16). رویکرد و جهت گیری اصلی برنامه ریزی درسی مطالعات اجتماعی، رویکرد فرهنگی و تربیتی می باشد. و برنامه درسی مطالعات اجتماعی به عنوان یکی از ابزارهای زمینه های تربیت اجتماعی و فرهنگی کودکان و نوجوانان و سرمایه اجتماعی برای نیل به شهروندانی مومن، مسلمان، آگاه، مسئول و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی دارای احساس تعلق و علاقه مندی بر سرزمین ایران و افتخار به هویت اسلامی- ایرانی فراهم آورد(ص 20). یکی از هدف های برنامه درسی مطالعات اجتماعی انتقال صرف میراث فرهنگی، بسط میراث فرهنگی و نقد میراث فرهنگی است(ص 21).

راهبردهای موضوعی و مفاهیم کلیدی درس مطالعات اجتماعی با توجه به کتاب معلم (راهنمای تدریس) مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی عبارتند از:

در بخش مفاهیم کلیدی فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران، عنوان جامعه صالح بر اساس مبانی دینی برای اشاره به شأن جمعی¹ و بعد اجتماعی حیات طیبه انتخاب شده است(مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی، ص 288).

1. زمان، تداوم و تغییر: مربوط به تاریخ است و بر استفاده از شواهد و مدارک برای فهم تغییرات و تدام پدیده ها در روند زمان تاکید دارد.
2. مکان و فضا: مربوط به جغرافیا است که برای درک تعامی متقابل انسان و محیط، فرآیندهای طبیعی در محیط های زیستی، الگوهای پراکندگی فضایی پدیده ها و اهمیت مکان و فضاها تاکید دارد.
3. فرهنگ و هویت: مربوط به جامعه شناسی، تاریخ، مردم شناسی و دین و اخلاق است (ص 5 و 6).
4. نظام اجتماعی: مربوط به علوم اجتماعی، جامعه شناسی، حقوق، علوم سیاسی، دین و اخلاق است (ص 7).
5. منابع و فعالیت های اقتصادی: مربوط به اقتصاد، جغرافیا، مطالعات زیست محیطی، دین و اخلاق است (ص 7 و 8).
- 2- تفسیر: عناصر و مفاهیم درسی کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در حوزه های مختلف تفسیر می شود:
  - * حوزه موضوعی (شناختی و دانش): 1. زمان، تداوم و تغییر (تحول، پیشرفت و تداوم، مدارک و شواهد، علت ها و معلول ها) 2. مکان و فضا (پدیده های مکانی و پراکندگی، رابطه انسان و محیط، حفاظت از محیط و مکان)، 3. فرهنگ و هویت (تعلق و هویت، میراث فرهنگی، تنوع و شیوه های زندگی)، 4. نظام اجتماعی (حقوق و قوانین، مسئولیت ها و تکالیف، نقش ها، گروه ها و موسسات اجتماعی)، 5. منابع و فعالیت های اقتصادی (منابع و نظام های اقتصادی، کار و کار آفرینی، بهره وری)
  - * حوزه مهارت ها ی کاوشگری شامل: 1. کاوش و بررسی، 2. مشارکت، 3. برقراری ارتباط، خلاقیت.
  - * حوزه نگرش ها و ارزشها شامل: 1. عدالت جویی، 2. حق طلبی و مسئولیت، 3. تعاون، 4. میهن دوستی. (ص 8)

جدول شماره 2-اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی

حیطه ها	اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی	حوزه های موضوعی
شناختی و دانش	1. دانش آموزان مدارک و شواهدی مربوط به تغییرات خود، خانواده یا محیط پیرامون گردآوری و با آنها رویدادها را به طور متوالی مرتب و آینده ای از تغییرات را بیان کنند.	زمان، تداوم و تغییر
	2. علل و عوامل دخیل در دگرگونی ها و تغییرات منابع، مکان ها، فعالیت های اقتصادی و نظام های اجتماعی را در طی زمان درک کنند.	
فضا و مکان	3. از تغییر و تحولات و تداوم ها در زندگی اجتماعی و برخی رویداد های مهم تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران آگاهی دارند و روابط علت و معلولی رویداد ها را در می یابند.	زمان، تداوم و تغییر
	4. دانش آموزان رابطه متقابل انسان و محیط را در برآوردن نیازها بررسی و موقعیت مکانی پدیده ها در محیط و روی نقشه تشخیص و نشان می دهند و راهکارهایی برای حفظ ایمنی پیشنهاد و آن را رعایت می کنند.	
نظام اجتماعی	5. با چگونگی روابط متقابل جوامع انسانی با محیط های طبیعی و تنوع شیوه های زندگی آشنا هستند و الگو های پراکندگی پدیده ها و سیستم های طبیعی و انسانی را درک می کنند.	فضا و مکان
	6. با برخی منابع (میراث فرهنگی، اقتصادی، کار و کار آفرینی)، استعدادها و توان ها و قابلیت های محیطی و انسانی کشور برای توسعه و پیشرفت آشنا و ضرورت و اهمیت حفاظت از محیط را درک می کنند.	
نظام اجتماعی	7. دانش آموزان لزوم نظم و مقررات و قوانین را بیان و حقوق و تکالیف خود و سایر افراد شناسایی و کارکرد برخی نهادهای اجتماعی را بیان و چگونگی استفاده از خدمات آنها را نشان می دهند.	نظام اجتماعی
	8. حقوق و مسئولیت های فردی و اجتماعی را در محیط های مختلف می شناسند.	
	9. ساختار، کارکرد و نحوه برقراری مناسب و مقتضی را با برخی نهاد ها، موسسات و سازمان هایی که	

	در تامین نیاز های فردی و اجتماعی نقش دارند را می شناسند.	
فرهنگ و هویت	<p>10. میراث فرهنگی به جای مانده از دوره های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران را می شناسند.</p> <p>11. عناصر و مولفه های هویت متعلق به فرهنگ بومی و محلی تا فرهنگ اسلامی-ایرانی و تعهد و احساس مسئولیت را درک می کنند.</p> <p>12. دانش آموزان لزوم رعایت آداب اخلاقی و آموزه های دینی را در مسائل مختلف را تجزیه و تحلیل و نحوه ی رعایت این آموزه ها در زندگی فردی و اجتماعی را بیان می کند.</p> <p>13. دانش آموزان اهمیت کارکرد و نقش موزه ها را در حفاظت از میراث فرهنگی کشور بیان می کنند.</p>	
منابع و فعالیت های اقتصادی	<p>14. اهمیت منابع (میراث فرهنگی، اقتصادی، کار و کارآفرینی) و نقش آنها را در تامین نیاز ها می شناسند و برخی شیوه های حفاظت و بهره برداری مطلوب از آنها را می دانند.</p> <p>15. با انواع فعالیت های اقتصادی و برخی فرآیندها و تحولات مربوط به آن آشنا هستند.</p> <p>16. دانش آموزان انواع نقش ها و کار برخی گروه های شغلی را در فعالیت های مختلف اقتصادی را شناسایی و بررسی می کنند.</p>	
بررسی و کاوش	1. توانایی بررسی و کتدو کاو در موضوعات محیطی و اجتماعی و مراحل مختلف رابدست می آورند.	
خلاقیت	2. می توانند دانش و اطلاعات را در الگوها و موقعیت های جدید به کار ببرند، روش ها یا محصولات جدیدی ابداع کنند و به مسائل غیر منتظره پاسخ دهند و درباره ی موضوعات محیطی و اجتماعی پیشنهادهایی ارائه دهند.	
مشارکت	3. توانایی مشارکت، همکاری و کار گروهی را در انجام فعالیت های مختلف در محیط ها و جوامع گوناگون را به دست آورند.	
برقراری ارتباط	<p>4. می توانند رابطه موثر و مفید با دیگران و با نهاد های مختلف برقرار کنند.</p> <p>5. می توانند ضمن برقراری ارتباط مناسب با منابع مختلف اطلاعاتی ایده ها و اطلاعات را به شکل های مختلف پردازش و بیان کنند.</p>	مهارت های کاوشگری
واکنش شخصی و اظهار نظر	6. می توانند موضوعات محیطی و اجتماعی را بر مبنای استنباط خویش نقد و بررسی کنند و نظر خود را بیان کنند همچنین آینده ترجیحی و احتمالی را در برخی زمینه ها پیش بینی کنند.	
میهن دوستی	1. به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، حفظ میراث فرهنگی، حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی علاقمند هستند و نسبت به فرهنگ و هویت اسلامی-ایرانی خود احساس تعلق و افتخار می کنند.	
مسئولیت پذیری	2. نسبت به رعایت تکالیف اخلاقی و وظایف فردی، اجتماعی و شهروندی احساس مسئولیت و تعهد دارند.	نگرش ها و ارزشها
مشارکت طلبی توأم با رأفت و احسان	<p>3. به همکاری، مشارکت تعاون در سطوح مختلف، تمایل و نگرش مثبت دارند.</p> <p>4. نسبت به اعضاء خانواده، اولیاء مدرسه و خدمتگزاران جامعه احساس علاقه توأم با قدردانی و احترام دارند.</p>	

عدالت جویی	5. به برقراری عدالت اجتماعی و اقتصادی در روابط اجتماعی علاقمند و متمایل هستند.
حق طلبی	6. به حاکمیت و اجرای قوانین و به احقاق حقوق در زندگی فردی و اجتماعی علاقمند و به ظلم ستیزی و حمایت از مظلومان، نیازمندان و مستضعفان معتقد هستند.

پاسخ به سوال سوم پژوهش:

3. مرحله همجواری: با توجه به هدفهایی که در جدول 1 و 2، مشخص کردیم در جدول زیر هدفها را کنار هم قرار می دهیم.

جدول شماره 3- همجواری اهداف میراث فرهنگی کتاب سند تحول بنیادین با اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی

اهداف کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی			اهداف میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین
نگرش ها و ارزشها	مهارت های کاوشگری	شناختی و دانش	
1. به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، حفظ میراث فرهنگی، حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی علاقمند و نسبت به فرهنگ و	1. توانایی بررسی و کندو کاو در موضوعات محیطی و اجتماعی را بدست می آورند.	1. دانش آموزان مدارک و شواهدی مربوط به تغییرات خود، خانواده یا محیط پیرامون گردآوری و می توانند با استفاده از آنها رویدادها را به طور متوالی مرتب و آینده ای از تغییرات را تجسم و بیان کنند.	1. توان درک و تقدیر از موضوعات دارای زیبایی مادی و معنوی و قدردانی از آثار میراث فرهنگی.
2. نسبت به رعایت تکالیف اخلاقی و وظایف فردی، اجتماعی و شهروندی احساس مسئولیت و تعهد دارند.	2. می تواند دانش و اطلاعات را در الگوها و موقعیت های جدید به کار ببرند، روش ها یا محصولات جدیدی ابداع کنند و به مسائل غیر منتظره پاسخ دهند، درباره	2. علل و عوامل دخیل در دگرگونی ها و تغییرات منابع، مکان ها، فعالیت های اقتصادی و نظام های اجتماعی را در طی زمان درک کنند.	2. توجه و حفظ و تعالی میراث فرهنگی در سطح ملی و جهانی بر اساس نظام معیار.
3. به همکاری، مشارکت، تمایل دارند.	3. توانایی مشارکت، همکاری و کار گروهی را در انجام فعالیت های مختلف در محیط ها و جوامع گوناگون را به دست آورند.	3. از تغییر و تحولات و تداوم ها در زندگی اجتماعی و برخی رویداد های مهم تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران آگاهی دارند و روابط علت و معلولی رویداد ها را در می یابند.	3. در گسترش مفهوم فرهنگ چندین نهاد مهم وجود دارد که یکی از آنها مراکز هنری، موزه ها و فرهنگسراها می باشد.
4. نسبت به اعضای خانواده، اولیاء مدرسه و خدمتگزاران جامعه احساس علاقه توأم با قدردانی و احترام دارند.	4. می توانند رابطه موثر و مفید با دیگران و با نهاد های مختلف برقرار کنند.	4. دانش آموزان رابطه متقابل انسان و محیط را در برآوردن نیازها بررسی و موقعیت مکانی پدیده ها را در محیط و روی نقشه تشخیص و نشان می دهند.	4. انتقال میراث فرهنگی (ارزشها و گنجینه های معارف بشری) و ارتقای فرهنگ و تمدن اسلامی در تعامل با سایر فرهنگ ها.
5. به برقراری عدالت اجتماعی و اقتصادی در روابط اجتماعی علاقمند و متمایل هستند.	5. می توانند ضمن برقراری ارتباط مناسب با منابع مختلف اطلاعاتی ایده ها و اطلاعات را به شکل های مختلف پردازش و بیان کنند.	5. با چگونگی روابط متقابل جوامع انسانی با محیط های طبیعی و تنوع شیوه های زندگی آشنا هستند.	5. بهره مندی مناسب از ذخایر ارزشمند فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی.
6. به حاکمیت و اجرای قوانین و به احقاق حقوق در زندگی فردی و اجتماعی علاقمند و به ظلم ستیزی و حمایت از مظلومان، نیازمندان و مستضعفان در سطوح مختلف (محلی تا کشوری) معتقد هستند.		6. با برخی منابع (میراث	6. آموزش مقتضیات محیط

	<p>6. می‌توانند موضوعات محیطی و اجتماعی را بر مبنای استنباط خویش نقد و بررسی و احساس و نظر خود را به طرق مختلف بیان کنند و آینده‌ترجیحی و احتمالی را در برخی زمینه‌ها پیش‌بینی کنند.</p>	<p>اجتماعی و شرایط تاریخی و فرهنگی، اقتصادی، کار و جامعه یا دوران مختلف. کارآفرینی، استعدادها و توان‌ها و قابلیت‌های محیطی و انسانی کشور برای توسعه و پیشرفت آشنا و ضرورت و اهمیت حفاظت از محیط را درک می‌کنند.</p> <p>8. بهره‌گیری از میراث غنی و ارزشمند ادب پارسی برای توسعه و تعالی ارزشهای دینی و اخلاقی.</p> <p>7. دانش آموزان لزوم نظم و مقررات و قوانین را بیان و حقوق و تکالیف خود و سایر افراد را شناسایی و کارکرد برخی نهادهای اجتماعی را بیان و چگونگی استفاده از خدمات آنها را نشان می‌دهند.</p> <p>8. حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی را در محیط‌های مختلف می‌شناسند.</p> <p>9. ساختار، کارکرد و نحوه برقراری مناسب و مقتضی را با برخی نهادها، موسسات و سازمان‌هایی که در تأمین نواح نیازهای فردی و اجتماعی نقش دارند را می‌شناسند.</p> <p>10. میراث فرهنگی به جای مانده از دوره‌های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران را می‌شناسند.</p> <p>11. عناصر و مولفه‌های هویت به فرهنگ بومی و محلی تا فرهنگ اسلامی-ایرانی و تعهد و احساس مسئولیت را درک می‌کنند.</p> <p>12. دانش آموزان لزوم رعایت آداب اخلاقی و آموزه‌های دینی را در مسائل مختلف تجزیه و تحلیل و نحوه رعایت این آموزه‌ها در زندگی فردی و اجتماعی را بیان می‌کنند.</p> <p>13. دانش آموزان اهمیت کارکرد و نقش موزه‌ها را در حفاظت از میراث فرهنگی کشور بیان می‌کنند.</p> <p>14. اهمیت منابع (میراث فرهنگی، اقتصادی، کار و کارآفرینی) و نقش آنها را در تأمین نیازها می‌شناسند و برخی شیوه‌های حفاظت و بهره‌برداری مطلوب از آنها را می‌دانند.</p> <p>15. با انواع فعالیت‌های اقتصادی و برخی</p>
--	--	--

		فرآیند ها و تحولات مربوط آشنا هستند. 16. دانش آموزان انواع نقش ها و کار برخی گروه های شغلی را در فعالیت های مختلف اقتصادی شناسایی و بررسی می کنند.
--	--	--

4. مرحله مقایسه:

جدول شماره 4-مقایسه و مطابقت اهداف میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین با کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی

مطابقت	اهداف مطابقت یافته کتاب مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی	اهداف میراث فرهنگی در کتاب سند تحول بنیادین
دارد	میراث فرهنگی به جای مانده از دوره های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران را می شناسند.(شناختی و دانش)	7.معرفی نماد های فرهنگ و تمدن اسلامی ایران و توجه دادن به نقش آنها.
دارد	میراث فرهنگی به جای مانده از دوره های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران را می شناسند.(شناختی و دانش)؛عناصر و مولفه های هویت متعلق به فرهنگ بومی و محلی تا فرهنگ اسلامی-ایرانی و تعهد و احساس مسئولیت را درک می کنند.(شناختی و دانش)	4.انتقال میراث فرهنگی(ارزشها و گنجینه های معارف بشری) و ارتقای فرهنگ و تمدن اسلامی در تعامل با سایر فرهنگ ها.
دارد	به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن،حفظ میراث فرهنگی،حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی علاقمند و نسبت به فرهنگ و هویت اسلامی ایرانی خود احساس تعلق و افتخار می کنند.(نگرش ها و ارزشها)	1.توان درک و تقدیر از موضوعات دارای زیبایی مادی و معنوی و قدردانی از آثارمیراث فرهنگی.
دارد	میراث فرهنگی به جای مانده از دوره های تاریخی و آثار تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران را می شناسند. (شناختی و دانش)؛عناصر و مولفه های هویت متعلق به فرهنگ بومی و محلی تا فرهنگ اسلامی-ایرانی و تعهد و احساس مسئولیت را درک می کنند.(شناختی و دانش)؛به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن،حفظ میراث فرهنگی،حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی علاقمند هستند و نسبت به فرهنگ و هویت اسلامی ایرانی خود احساس تعلق و افتخار می کنند.(نگرشها و ارزشها)	2.توجه و حفظ و تعالی میراث فرهنگی در سطح ملی و جهانی بر اساس نظام معیار.

3. در گسترش مفهوم فرهنگ چندین نهاد مهم وجود دارد که یکی از آنها مراکز هنری، موزه هاو فرهنگسرا ها می باشد.	ساختار، کارکرد و نحوه برقراری مناسب و مقتضی را با برخی نهاد ها، موسسات و سازمان هایی که در تامین انواع نیاز های فردی و اجتماعی نقش دارند را می شناسند. (شناختی و دانش)؛ دانش آموزان اهمیت کارکرد و نقش موزه ها را در حفاظت از میراث فرهنگی کشور بیان می کنند. (شناختی و دانش)؛ رابطه موثر و مفید با دیگران و با نهاد های مختلف برقرار می کنند. (مهارت های کاوشگری)	دارد
5. بهره مندی مناسب از ذخایر ارزشمند فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی.	با برخی منابع (میراث فرهنگی، اقتصادی، کار و کارآفرینی)، استعدادها و توان ها و قابلیت های محیطی و انسانی کشور برای توسعه و پیشرفت آشنا و ضرورت و اهمیت حفاظت از محیط را درک می کنند. (شناختی و دانش)	دارد
6. آموزش مقتضیات محیط اجتماعی و شرایط تاریخی و جامعه یا دوران مختلف.	دانش آموزان مدارک و شواهدی مربوط به تغییرات خود، خانواده یا محیط پیرامون گردآوری و می توانند با استفاده از آنها رویدادها را به طور متوالی مرتب و آینده ای از تغییرات را تجسم و بیان کنند. (شناختی و دانش)؛ از تغییر و تحولات و تداوم ها در زندگی اجتماعی و برخی رویداد های مهم تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران آگاهی دارند و روابط علت و معلولی رویداد ها را در می یابند. (شناختی و دانش)؛ میراث فرهنگی به جای مانده از دوره های تاریخی و آثار تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران را می شناسند. (شناختی و دانش)؛ توانایی بررسی و کندو کاو در موضوعات محیطی و اجتماعی و مراحل مختلف رابدست می آورند. (مهارت های کاوشگری)	دارد
8. بهره گیری از میراث غنی و ارزشمند ادب پارسی برای توسعه و تعالی ارزشهای دینی و اخلاقی.	دانش آموزان لزوم رعایت آداب اخلاقی و آموزه های دینی را در مسائل مختلف را تجزیه و تحلیل و نحوه ی رعایت این آموزه ها در زندگی فردی و اجتماعی را بیان می کند. (شناختی و دانش)؛ نسبت به رعایت تکالیف اخلاقی و وظایف فردی، اجتماعی و شهروندی احساس مسئولیت و تعهد دارند. (نگرش ها و ارزشها)	دارد

نتیجه گیری:

یافته های پژوهش در زمینه بررسی اهداف میراث فرهنگی در کتاب سند تحول (سوال 1 پژوهش) نشان می دهد که این کتاب به خوبی توانسته به تحلیل و بررسی موضوع بپردازد و توجه کافی به این موضوع داشته است. منتهی در کتاب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش درباره میراث فرهنگی به خصوص در قسمت هدفها خیلی کم پرداخته شده است.

درباره هدفهای کتاب مطالعات اجتماعی (سوال 2 پژوهش) باید گفت که تا حدی به میراث فرهنگی توجه شده است و در دوره ابتدایی بیشتر درباره میراث فرهنگی در سطح کشور توجه شده و برای سطح جهانی از دوره دبیرستان شروع می شود. اهداف میراث فرهنگی این کتاب بیشتر در بعد شناختی و دانش قرار گرفته است و در حوزه نگرشی و ارزشی و مهارت های کاوشگری کمتر به این مبحث اختصاص داده شده است.

در مقایسه میزان مطابقت میان اهداف میراث کتاب سند تحول بنیادین با اهداف کتاب مطالعات اجتماعی (سوال 3 پژوهش) می توان گفت که این اهداف تقریباً در اکثر موارد با هم مطابقت و هم پوشانی دارند. با توجه به اینکه بخش عمده ای از زمان دانش

آموزان در مدرسه می‌گذرد و مدرسه نقش مهمی در آموزش دانش آموزان دارد، بنابراین باید بخش عمده‌ی فرهنگ جامعه به ویژه میراث فرهنگی را از طریق یک برنامه ریزی حفظ کرده و زمینه انتقال آن به نسل‌های بعدی فراهم آورده شود. از آنجایی که کتاب درسی یکی از مهمترین نقش‌های یادگیری دانش آموزان را بر عهده دارد. بنابراین در کتاب درسی به ویژه کتاب مطالعات اجتماعی به لحاظ اینکه فرهنگ و میراث فرهنگی زیر مجموعه‌ی این کتاب به شمار می‌آید، بنابراین باید نقش پررنگ تری از مبحث میراث فرهنگی در آن ذکر شود. اگر چه اهداف کتاب مطالعات اجتماعی تا حد زیادی توانسته است از عهده‌ی این امر مهم برآید، اما از آنجایی که مسئله میراث فرهنگی و توجه به آن در زندگی فردی و اجتماعی دانش آموزان تاثیر زیادی دارد، ضروری به نظر می‌رسد که به این زمینه بیشتر پرداخته شود. به ویژه در بعد هدفهای نگرشی و ارزشی و مهارت‌های کاوشگری که نسبت به هدفهای شناختی و دانش کمتر پرداخته شده است.

پیشنهاد موضوع‌های پژوهشی:

- با توجه به نتایج پژوهشهای حاضر، موضوعات زیر جهت پژوهشهای آینده پیشنهاد می‌گردد:
- بررسی میزان تحقق اهداف کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در محتوای درسی کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی.
  - بررسی اهداف کتب درسی دیگر در زمینه میراث فرهنگی و تحقق آن در کتاب درسی مربوطه.
  - بررسی راههای چگونگی توجه دانش آموزان دوره ابتدایی به میراث فرهنگی به غیر از طریق کتب درسی.
  - بررسی راههای حفظ و نگهداری از میراث فرهنگی توسط دانش آموزان.
  - بررسی میزان آشنایی دانش آموزان با میراث فرهنگی و اسلامی ایران.

منابع:

- آقاجانی، مریم (1381)، تاثیر آموزش‌های مهارت‌های زندگی بر سلامت روان و منبع کنترل نوجوانان، گلستان: طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش.
- فروغ، عماد (1380)، هویت ایرانی، تهران: نشر بقیه.
- حائری، عبدالهادی (1359)، افتخارات هنری و میراث فرهنگی ایران، تهران: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم انسانی.
- حسینی نسب، داوود، دهقانی، مرضیه (1387)، تحلیل محتوای کتابهای تعلیمات دوره راهنمایی بر اساس مهارتهای اجتماعی و بررسی دیدگاههای این دوره درباره محتوای کتاب‌های فوق‌الذکر، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره مسلسل 94، شماره 2، تابستان 1387، ص 98-79.
- روح‌الامینی، محمود (1368)، زمینه فرهنگ شناسی، تهران: انتشارات عطار.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سند مشهد مقدس، (آذر 1390)، شورای عالی آموزش و پرورش، وزارت آموزش و پرورش، شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- صافی، احمد (1388)، آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه، تهران: انتشارات سمت.
- صافی، احمد (1383)، آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.

فلاحیان، ناهید، ملک عباسی، منصور، شریف متولی، محمد (1389)، راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی، گروه مطالعات اجتماعی دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی، تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.

فلاحیان، ناهید، احمدی، آمنه، ملک محمودی، نازیبا، ملک عباسی، منصور (1391)، کتاب معلم (راهنمای تدریس) مطالعات اجتماعی ششم دبستان، تهران، دفتر تألیف کتاب های درسی، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.

فلاحیان، ناهید، آرام، محمد باقر، احمدی، آمنه ونادری، مریم (1389)، روش آموزش مطالعات اجتماعی، ویژه تربیت معلم، تهران: دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی.

فلاحیان، ناهید (1392)، کتاب معلم (راهنمای تدریس) مطالعات اجتماعی سوم دبستان، تهران: دفتر تألیف کتاب های درسی، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.

مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (آذر 1390)، شورای عالی آموزش و پرورش، وزارت آموزش و پرورش، شورای عالی انقلاب فرهنگی.

نوریان، محمد (1390)، راهنمای عملی تحلیل محتوای کتاب درسی در دوره ابتدایی، تهران: انتشارات شورا.

290 اقدام برای تحول بنیادین در وزارت آموزش و پرورش (1391)، آموزش و پرورش.